

1. Гордієнко О.А. Проблема формування красномовної особистості у вітчизняній риторичній спадщині // Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини: збірник науково-методичних праць / за заг.ред. В.Є.Литнєва, Н.Є. Колесник. – Житомир: ФОП Левковець, 2012. – 456 с. +CD. – С.247 – 251.

Гордієнко О.А.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології і лінгводидактики
ННІ педагогіки

Проблема формування красномовної особистості у вітчизняній риторичній спадщині

Вивчення історії вітчизняної риторики та творче переосмислення ідей мислителів минулого – один із шляхів пошуків джерел для духовного відродження українського народу. Зокрема, вони спонукають до ґрунтовних змін у системі освіти й виховання, створення новітніх технологій для формування креативної риторичної особистості, здатної до самоосвіти і самовдосконалення. Такою бачиться і особистість педагога майбутнього – людини, яка не мислить себе без духовних джерел нашого народу, його національного духовного спадку.

Так, вивчення спадщини видатних вітчизняних ораторів допомагає молодому педагогу віднайти багато корисного для своєї праці та відкривають нові можливості для піднесення власного професійного рівня. Звертаючись до історичних основ слов'янської риторики, ми повертаємось до своїх духовних коренів, адже подальший шлях у майбутнє неможливий без знань про минуле.

З найдавніших фольклорних творів дізнаємось про те, що в Давній Русі князі виступали з промовами перед дружинниками, іноземними послами, власним народом. Пересічні люди могли за допомогою судового красномовства в ході судового зібрання захищатися від звинувачень. Усяка ж промова в ті часи називалася *словом*. У риторичній Київській Русі виділяли два піджанри: *дидактичний* (повчальний) і *панегіричний* (урочистий). Як і всюди в середньовічному християнському світі, в Київській Русі переважало релігійне красномовство [1: 35].

Серед видатних християнських проповідників України-Русі згадаємо митрополита Іларіона (р.н. невід. – 1054). Яскравий риторичний талант Іларіона виявився у проповіді, названій "Слово о законі і благодаті", у якій автор виступив поборником політичної та культурної самостійності держави. "Слово" містить похвалу князеві Володимирі Великому, яку Іларіон виголосив у роковини смерті князя. Шанує промовець і Ярослава Мудрого – продовжувача справи Володимира. Патріотична молитва закінчує похвалу. Виховний ідеал для українців, за Іларіоном, – підготовка молодого покоління до захисту рідної землі. За приклад він ставив князів Ігоря і Святослава, які мужньо обороняли державу. Вихованню молоді на героїчних традиціях ритор надавав

загальнодержавного значення. Про оригінальність поглядів Іларіона свідчить пропагування активної позиції особистості в суспільстві. У творі виявились освіченість та ерудованість Іларіона, ораторський і письменницький талант. Автор демонструє національну свідомість у своїй любові до Батьківщини, гордість, що він син української землі. Говорячи про Володимира, наголошує: "Не в невідомій землі панував, а в українській, про яку чують на всіх кінцях світу" [2: 59 – 60].

Митрополит Іларіон відомий також як співавтор Статуту Ярослава (*статуту* – пам'ятки книжного законодавства Київської Русі, в яких розглядалися питання, що належали до компетенції церковного суду). Тут наголошувалося на необхідності пильного догляду за немовлятами та покарання за грубе ставлення до матері. Це перші відомі письмово зафіксовані питання, що стосуються дошкільного дитинства. Тому деякі історики вказують на Іларіона як засновника вітчизняної дошкільної педагогіки.

Риторичні звертання до молодшого покоління знаходимо в "Повчанні Володимира Мономаха дітям" (1096). Як свідчить мовний стиль "Повчання", цей риторичний жанр виявився дуже плідним для того, щоб висловити патріотичні почуття, стурбованість за майбутнє Вітчизни – її дітей.

Зразком ораторського мистецтва можна вважати вступне слово до "Повчання": "Сидячи на санях [готуючись до смерті (Г.О.)], помислив я в душі своїй і похвалив Бога, що допровадив він мене, грішного, до цих днів. Хай діти мої чи інший хтось, слухаючи грамоту цю, не посміються, але кому з дітей моїх любо, хай прийме її в серце своє і стане не лінитися, а трудитися" [3: 10 – 11].

Ідеї "Повчання Володимира Мономаха дітям" не втратили актуальності й донині. Ось декілька порад: "Старих шануйте, як батька, а молодих, як братів", "У домі своєму не лінуйтеся, але за всім доглядайте", "Остерігайтеся брехні і пияцтва, бо в ньому душа помирає і тіло", "Куди не підете, де не спинитесь, напийте, нагодуйте хоч одного кого-небудь; найбільше ж шануйте гостя", "Хворого навістіть... і людини не проминіть, не привітавши, добре слово скажіть їй", "А якщо вмієте щось, то не забувайте того доброго, а чого не вмієте, то того навчайтеся", "Страх перед Богом вважайте вищим за все" [3: 10 – 11].

Як бачимо, моральні настанови Володимира Мономаха відзначаються ясністю, стислістю, глибоким філософським сенсом. Ось ще один зразок риторично побудованого тексту: "Але ж, кінець кінцем, страх перед Богом вважайте вищим за все. Якщо будете забувати все [що я написав тут], то частіше перечитуйте; і мені не соромно буде [за вас], і вам буде добре" [3: 10 – 11].

Блискучим оратором, творцем величально-похвальних промов був Кирило Туровський (бл. 1130-1134 – 1182). Він є автором численних повчань, послань, молитов, володів ораторським і політичним талантом, за що в народі був прозваний Златоустом. Становить інтерес його "Слово в новий тиждень після Пасхи", яке автор побудував за суворими законами середньовічного красномовства. Митець відомий також як учитель риторики: радив бути

уважним до слова, старанно відшукуючи потрібне для найточнішого висловлювання думки [4: 103].

У 1701 році в результаті реорганізації Київського братського колегіуму утворилася Києво-Могилянська академія – перший вищий навчальний заклад України, який мав статус європейського і тривалий час був єдиним вогнищем просвіти й культури не тільки в Україні, але й у Росії, значною мірою в Білорусії та південних слов'янських країнах. Риторика спудеї (тодішні студенти) вивчали впродовж восьми років: читався курс світської риторики, заснований на ідеях античного красномовства, студенти створювали ораторські промови, були бажаними учасниками багатьох урочистих та церковних подій. Водночас церковного красномовства навчали лише бажаючих, бо студенти риторики вважались світськими людьми [5: 64].

Неоціненний внесок у вітчизняну риторику зробив видатний церковний, політичний і громадський діяч, учений, педагог, письменник Феофан (Єлеазар) Прокопович (приблизно 1677-1681 – 1736). Риторика Феофана Прокоповича складається з 10 книг, у яких висвітлено основні питання риторичного курсу, що читався ним у Києво-Могилянській академії. Тут найповніше сформований слов'янський риторичний ідеал. Мета і завдання риторики, за Прокоповичем, у тому, щоб навчити, як за допомогою мистецтва слова дати відповіді на важливі питання і переконати, що ці відповіді є правильними. Мислитель розвинув теорію риторичного ідеалу, сформованого ще Цицероном і Квінтіліаном, описуючи достоїнства оратора: уміло розпочати виклад; бути наполегливим у навчанні; бути дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні; добирати стиль згідно з вимогами справи і часу. Актуальною залишається думка Феофана Прокоповича про національну користь красномовства, адже воно спрямоване на захист інтересів країни, її авторитету, увічнення її історії, заохочення молоді до подвижництва і подвигів. Усі його рекомендації й риторичні поради спрямовувалися на досягнення ефективності промов [4: 105 – 106].

Серед видатних діячів XVIII століття варто згадати великого просвітителя, філософа, поета, першого народного вчителя та ритора Григорія Савича Сковороду (1722 – 1794). Він ратує за ідеї народності та природовідповідності у вихованні та освіті. У своїх поетичних та філософських творах, поемах, байках, які є зразком красномовства, він дає поради щодо виховання.

У філософській притчі "Благодарний Єродій" знаходимо цікаві думки щодо природності виховання. Природу автор називає всенародною і справжньою вчителькою: "Народженого на добро неважко навчити на добро... Від природи, яко матері, легесенько досягає і наука собою. Це є всенародна і справжня вчителька, і єдина". І далі: "Всяка справа спіє, якщо вона вказує дорогу. Не заважай тільки їй, а коли можеш, відвертай перешкоди і буцім шлях для неї розчищай: дійсно сама вона чисто і вдало все виконає. Клубок сам собою покотиться з гори: убери лише камінь перешкоди, що йому заважає. Не вчи його котитись, а тільки допомагай... Вчитель і лікар – не вчитель і лікар, а лише служник природи, єдиної і справжньої і лікарки, і вчительки" [6: 162 – 163].

Погляди Г. С. Сковороди не втратили своєї актуальності і тепер: він один із перших засновників гуманістичної та демократичної педагогіки, його настанови відповідають усім сучасним вимогам педагогічної риторики. Крім того, багато з його висловлювань набули справжнього афористичного звучання і можуть сприйматися як заповіді для сучасного вчителя.

Отже, вивчення та врахування в сучасній науці і практиці поглядів та досвіду видатних ораторів минулого надає поштовх для наукових пошуків у створенні новітніх систем формування особистості сучасного педагога, його саморозвитку та самореалізації. Це цілком відповідає сучасному положенню про розкриття потенційних можливостей особистості сучасного студента, про формування його риторичної компетенції як невід'ємного компонента педагогічної та загальної комунікативної компетенції.

Список використаних джерел і літератури

1. Абрамович С. Д. та ін. Риторика загальна і судова: Навчальний посібник / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чикарьова. – К.: Хрінком Інтер, 2002. – 16 с.
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
3. З літопису за Лаврентіївським списком, Т. 1, вид. Археографічної комісії; Повчання Володимира Мономаха дітям // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За ред. С. А. Литвинова. – К.: Освіта, 1961. – С. 10 – 11.
4. Голуб. Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: Навчально-методичний посібник. – Черкаси: Брама-Україна, 2008. – 232 с.
5. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. – 2-е вид., перер. і доп. – К.: Вища школа, 1981. – 36 с.
6. Сковорода Г. С. Вдяний Єродій // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / За ред. З. Н. Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С. 160 – 168.